

Фомич М. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах та педагогіки Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля МНС України (м. Черкаси)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ МНС УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблему суїцидальної поведінки персоналу МНС України, визначено основні причини та запропоновано статистичний портрет суїцидента-працівника МНС.

Ключові слова: аутоагресія, суїцидальна поведінка, працівники МНС.

В статье рассматривается проблема суицидального поведения персонала МЧС Украины, определены основные причины и предложен статистический портрет суицидента-работника МЧС.

Ключевые слова: аутоагрессия, суицидальное поведение, работники МЧС.

Актуальність проблеми. У житті сучасного суспільства особливо гостро постали проблеми активності суїцидальної поведінки.

Щорічно самогубства здійснюються від 873 тис. до 1 млн. чоловік в світі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, самогубства посіли четверте місце у світі в переліку причин смерті взагалі і перше місце внаслідок насильницьких дій. У Європі вони займають друге місце після ДТП. Приблизно в 10-20 разів більше здійснюється суїцидальних спроб, що висуває цю форму аутоагресії на 6-те місце серед причин втрати працездатності в світі [3].

Статистичні дані засвідчують про ріст рівня самогубств і спроб самогубства в усьому світі й Україні зокрема. Наша держава впродовж останніх років входила до першої десятки країн з найвищим рівнем суїцидальної активності населення. Показник суїцидів в Україні становить 16 самогубств на 100 000 населення.

За даними досліджень, проведених в Україні, на фоні загального впливу нестабільної соціально-економічної ситуації, до окремих професійних та соціальних груп суїцидального ризику було віднесено співробітників силових відомств та лікарів, що, безумовно пов'язано з виснажливим характером трудової діяльності цих фахівців та виникаючим унаслідок цього синдромом хронічної втоми, певною соціальною незахищеністю [3].

В Міністерстві надзвичайних ситуацій України з 2005 по 2008 рік спостерігалось зростання кількості самогубств з 4 у 2005 році до 10 у 2008 році. У 2011 році цей показник дещо знизився, проте залишається достатньо високим (7 випадків). Так, загалом, на протязі 2005-2011 років 47 співробітників МНС покінчили життя самогубством [4].

Ці факти вимагають негайного реагування та потребують адекватної оцінки ситуації щодо з'ясування основних детермінант суїцидальної поведінки персоналу МНС України та вчинення превентивних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема суїцидів та суїцидальної поведінки вже не одноразово ставала предметом

дослідження та гострих дискусій медиків, психологів, юристів, педагогів тощо.

Серед видатних дослідників та фахівців, які вклали значний внесок у вивчення проблеми суїциду необхідно виділити праці А. Адлера, Д. Евері, Е. Ескіроля, В. Бехтерева, С. Бурдена, О. Землянської, А. Коні, А. Лихачова, К. Роджерса, Г. Салівена, В. Тихоненка, Н. Фарбероу, К. Юнга та ін.

В межах силових відомств та зокрема МНС можна виділити прізвища В. Криволапчука, О. Назарова, Д. Лебедева, О. Тімченко, В. Тогобицької та ін. Незважаючи на проведені дослідження проблематика вивчення соціально-психологічних детермінант суїцидальної поведінки персоналу МНС України досі не втратила своєї актуальності, оскільки нині зберігається достатньо високий рівень суїцидальної активності серед працівників зазначеного відомства [2, 4], що й обумовлює актуальність подальших досліджень у вказаному напрямі.

Мета даної статті – визначити основні соціально-психологічні детермінанти суїцидальної поведінки персоналу МНС України та на основі аналізу самогубств серед працівників МНС, і систематизації відповідних досліджень побудувати статистичний портрет суїцидента-працівника МНС.

Виклад матеріалу. Суїцид – це свідоме позбавлення себе життя. Його феномен частіше усього пов'язують з уявленням про психологічну кризу, під якою розуміють емоційний стан, який виникає в ситуації зіткнення особистості з перешкодами на шляху задоволення її важливих життєвих потреб.

Аналіз наукових робіт, свідчить про те, що на відміну від суїциду поняття «суїцидальна поведінка» значно ширше, та включає поміж вже згаданого виду аутоагресії, суїцидальний замах, спроби та прояви [1].

Для будь-якої категорії осіб, в тому числі і персоналу МНС, існує низка загальних закономірностей суїцидальної поведінки, яка за визначенням відомого психолога і психотерапевта Н. Фарбероу, є ознакою важкого кризового стану особистості [9]: 1) загальною

метою суїциду є пошук рішення; 2) загальним завданням – припинення свідомості; 3) загальним стимулом – нестерпний психічний біль; 4) загальним стресором при суїциді є фрустровані психологічні потреби; 5) загальною суїцидальною емоцією є безпорадність та безнадійність; 6) загальним внутрішнім відношенням до суїциду є амбівалентність; 7) загальним станом психіки є звуження когнітивної сфери; 8) загальною дією – агресія; 9) загальною комунікативною дією є повідомлення про свої наміри.

Проведений аналіз літературних джерел вказує на те, що самогубство необхідно також розглядати як наслідок соціально-психологічної дезадаптації особистості [1, 3, 7, 8].

Так, розглянуті матеріали службових розслідувань свідчать про те, що майже 90% випадків самогубств серед персоналу МНС скоєнні на ґрунті *особистісно-сімейних стосунків* – подружжя зрада, розлучення, відсутність емоційного контакту з членами родини, хвороба або смерть близької людини. Причинами суїцидальних проявів також є *матеріально-побутові аспекти* – важкі житлові умови, низька заробітна плата, слабкі соціальні гарантії; *соціально-психологічні* – конфліктні стосунки з колегами та керівництвом, завищена або занижена самооцінка, неможливість професійної самореалізації; *медико-психологічні* – погіршення стану здоров'я, інтимно-особистісні проблеми, наявність травм, психічні розлади.

Загалом аналіз засвідчив, що на рівень суїцидальної активності серед персоналу МНС України, насамперед, впливають ті ж соціально-економічні фактори, що й на більшість населення країни загалом, зокрема: зниження рівня життя під час економічного спаду та пов'язане з цим суттєве зростання тривожності, невпевненості в суспільстві; відставання рівня доходів працівників від темпу зростання цін, їхня неспроможність забезпечити належний рівень життя своєї родини за рахунок власного грошового утримання; ускладнення завчасного виявлення, обліку і лікування осіб з ознаками психічних розладів, нервово-психічної нестійкості внаслідок «птом'якшення» законодавства; руйнування моральних цінностей, поширення серед працівників адиктивних форм поведінки: ігromанії, алкоголізму і наркоманії, у значній мірі за рахунок пропаганди відповідних моделей поведінки сучасною масовою культурою.

Проведеними перевітками за фактами скоєння суїцидів та суїцидальних замахів серед персоналу МНС України, виявлено вплив низки чинників, які значною мірою сприяють підвищенню суїцидальної активності: психологічна дезадаптація і емоційна вразливість багатьох працівників, для яких характерні непевність у завтрашньому дні, відчуття розгубленості, безпорадності,

непотрібності; відсутність чітких моральних орієнтирів і переконань; невміння самостійно визначити власну життєву позицію, побудувати свою поведінку відповідно до вимог об'єктивної реальності; не готовність та неспроможність ефективного подолання конфліктних ситуацій на службі та в побуті, негативний соціально-психологічний клімат у сім'ях працівників МНС (це стосується як одружених осіб, так і тих, хто перебував (перебуває) у цивільних шлюбах); наявність міжособистісних конфліктів зумовлених особливостями любовних взаємин: ревності, надмірна драматизація подій, невміння побудувати адекватні стосунки з особами протилежної статі. Важливими детермінантами суїцидальної активності також є зростання психологічного та фізичного навантаження на працівників МНС, унаслідок специфіки діяльності та зміни її умов; висока відповідальність за виконання службових завдань на фоні недостатнього матеріального утримання, соціальної незахищеності; негативна дія психотравмуючих чинників професійної діяльності, та загалом її екстремальний характер, що пов'язаний з ризиком для життя і здоров'я. Велике занепокоєння також викликає зловживання спиртними напоями та ігрова залежність серед персоналу МНС України.

Упродовж семи останніх років найбільшу кількість самогубств зареєстровано в ГТУ Донецької області (6), по 4 в ГТУ Харківської області та м. Києві, по 3 самогубства скоєно в ГТУ (ТУ) Полтавської, Чернігівської, Херсонської областях та АР Крим. Два акти аутоагресії відмічено в ГТУ (ТУ) Луганської, Одеської, Рівненської, Сумської та Запорізької областях і т.д. [4-6].

На основі аналізу випадків самогубств серед працівників МНС і систематизації відповідних досліджень побудовано статистичний портрет суїцидента-працівника МНС.

Стать. Рівень суїцидальної активності у чоловіків в 3-6 разів вищий, ніж у жінок. Проте рівень суїцидальних спроб, навпаки, в 1,5 рази вищий у жінок.

Вік. Показник рівня суїцидів серед персоналу МНС України досягає свого максимуму у віці від 35 до 42 років. Для цього віку характерно окрім психологічних проблем, погіршення соматичного здоров'я, зміна ієрархії цінностей, що часто поєднується з депресією.

Освіта. Найчастіше суїциди скоюють особи, що мають середню спеціальну (58%) та повну вищу (32%) освіту.

Стаж роботи. Переважна більшість працівників покінчили життя самогубством після 10-15 років службової діяльності, коли з'явилися ознаки професійної деформації і професійних хвороб.

Місце проживання. Кількість працівників-самогубців серед міських мешканців значно

більша, ніж серед мешканців райцентрів та сільської місцевості.

Шлюбний статус. Особливості внутрішньо-сімейних відносин здійснюють значний вплив на суїцидальний ризик. 60% працівників, що здійснили самогубства були одружені.

Фізичний стан. У 47% суїцидентів наявні хронічні захворювання.

Психічний стан. У працівників відмічалися ознаки поведінкових розладів внаслідок ігрової залежності та зловживання спиртними напоями.

Основна причина суїциду. В основі автоагресивної поведінки працівників лежить нерозв'язний конфлікт у значущій для особистості сфері життя (особистісній, сімейній тощо).

Пора року. Аналіз суїцидальної активності серед персоналу МНС України, свідчить про збільшення кількості самогубств у теплу пору року: квітень-вересень.

Дні тижня. Близько 40% суїцидентів здійснили аутоагресивний акт у вихідні і святкові дні.

Підсумовуючи, необхідно відзначити, що звичайно кожен суїцид є індивідуальним. Не можливо визначити єдину причину самогубства, проте можливим бачиться виявлення низки прогностичних критеріїв, за допомогою яких можна будувати прогноз суїцидального ризику, що і слугувало одним із провідних мотивів виконання даної роботи.

Висновки: Таким чином, на основі аналізу наукових джерел, випадків самогубств серед персоналу МНС України визначено основні соціально-психологічні детермінанти суїцидальної поведінки персоналу МНС. До них можна віднести: особистісно-сімейні, матеріально-побутові, соціально-психологічні та медико-психологічні причини.

За результатами дослідження запропоновано статистичний портрет суїцидента-працівника МНС, що містить наступні прогностичні критерії:

- стать – чоловіча;
- середній вік – від 35 до 42 років;
- освіта – середня спеціальна (58%), повна вища (32%);
- стаж роботи від 10 до 15 років;
- місце проживання – місто;
- шлюбний статус – 60% одружених;
- фізичний стан – наявні хронічні захворювання;
- психічний стан – наявні ознаки поведінкових розладів внаслідок ігрової залежності та зловживання спиртними напоями;
- основна причина суїциду – нерозв'язний конфлікт у значущій для особистості сфері життя (особистісній, сімейній тощо);
- пора року – тепла: квітень-вересень;
- дні тижня – близько 40% суїцидентів здійснили аутоагресивний акт у вихідні і святкові дні.

Література:

1. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с. – Новейший справочник психолога.
2. Назаров О.О. Вплив професійної діяльності на адаптивність, емоційне вигорання і розвиток суїцидального ризику працівників МНС / О.О.Назаров, Н.Є.Афанасьєва, І.С. Степанова // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2011. – Вип. 9. – С. 3–11.
3. Пилягіна Г.Я. Проблема саморуйнуючої поведінки серед населення України / Г.Я. Пилягіна, М.І. Винник // Новости медицины и фармации. – 2007. – № 215. – С. 10–11.
4. Про аналіз стану психологічного забезпечення підрозділів МНС у 2011 році : вказівки МНС України від 17.02.2012 р. / МНС України. – К., 2012. – № 03-1373/764.
5. Про недопущення випадків суїциду : вказівки МНС України від 05.08.2011 р. / МНС України. – К., 2011. – № 03-9818/764.
6. Про покращення психопрфілактичної роботи щодо недопущення випадків суїциду : вказівки МНС України від 24.11.2008 р. / МНС України. – К., 2008. – № 06-15959/74.
7. Тімченко О.В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ (соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 "Юридична психологія" / О.В. Тімченко. – Харків, 2003. – 24 с.
8. Тогобицька В.Д. Суїцидальна поведінка працівників МНС як прояв деструкції особистості / В.Д.Тогобицька // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2009. – Вип. 9. – С. 101–107.
9. Farberow N.L. The many faces of suicide / N.L. Farberow. – New York : McGraw-Hill, 1980. – 409 p.

Fomych M., Ph.D., Associate Professor

SOCIO-PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF SUICIDAL BEHAVIOR OF THE STAFF OF THE MINISTRY OF EMERGENCIES OF UKRAINE

The problem of suicidal behaviour of staff of Ministry of Emergencies of Ukraine is considered in the article. The main reasons are determined and the statistical description of suicidal worker of Ministry of Emergencies is suggested. Key words: self-aggression, suicidal behaviour, staff of Ministry of Emergencies of Ukraine.